

UPPLÄNSK PERSONHISTORIA

ANTECKNINGAR TILL ÄRKESTIFTETS HERDAMINNE

Av GUSTAF HOLMGREN

1. Kyrkoherdarna Mattias i Ärentuna.

I Uppsala ärkestifts herdaminne — Fants och Låstboms nu mer än 100-åriga verk över prästernas i stiftet personalhistoria — upptar pastorslängden för Ärentuna en viss MATTIAS OLAI, kyrkoherde i socknen under 1500-talets senare hälft.¹ Om honom heter det endast: »var kyrkoherde här 1556 och 1581». Därutöver har herdaminnet intet att meddela vare sig om honom eller om andra präster i Ärentuna under dessa år.

En herr Mattias, utan känt farsnamn, var mycket riktigt kyrkoherde i socknen år 1556. Han står upptagen i kammarräkenskaperna i en förteckning över präster, som det året hade levererat kostgård till Sven kornskrivare: »Her Matz i Jerrentuna».² Han måste då vara nykommen som kyrkoherde, ty ännu i 1555 års tionderäkenskaper förekommer en herr Erik i Ärentuna, som såväl enligt herdaminnet som i verkligheten var hans företrädare i ämbetet.³ Efter år 1556 återfinnes herr Matts' namn i ett par av de sparsamt bevarade handlingarna för socknen; sista gången i silverskattelängden år 1560.⁴ För några år framåt saknas alla skattelängder och dylikt, som avse Ärentuna, men ur en källa av helt annat slag kunna en del viktiga data och upplysningar hämtas om denne herr Mattias. Han befinnes nämligen ha varit gift med en kvinna ur den stora norrländska släkt eller släktgrupp, som kallade sig Buresläkten, och i Johannes Tomæ Bureus' (f. 1568 d. 1652) med talrika släkttavlor försedda redogörelse för denna storfamilj, omtalas hon: »H:u Brita, H. Matses i Ärentuna.» Hon var dotter till prosten i Skellefteå Andreas Olai, vilken tidigare hade varit präst i Uppsala, och var således syster med Bureus' moder, som var maka till kyrkoherden Thomas Mattiæ i Ärentunas grannsocken Åkerby. Hustru Brita uppges på släkttavlan vara född 1538 5/10 och död 1565 13/9. Om hennes man, herr Matts i Ärentuna, få vi veta, att han avlidit

1564 27/5. Av släkttavlan framgår vidare att hon, herr Matts' änka, hade gift om sig med kyrkoherden i Skånella, herr Mikael [Erici].

Herr Matts och hustru Brita hade enligt samma källa tre söner, Lars (Laurentius Mattiæ), som blev präst 1588 29/11 och ett tiotal år senare faderns fjärde efterträdare som kyrkoherde i Ärentuna (d. 1638), Jakob, förmodligen död som barn, och slutligen Anders Mattsson, vilken blev stadsskrivare i Uppsala och dog 1608. Dessutom hade de en dotter, Kerstin, som synes ha varit gift, men med vem framgår icke.

Herr Matts' närmaste efterföljare som kyrkoherde i Ärentuna hette JOHANNES HENRICI. I varje fall var han kyrkoherde här senast år 1566; han står i detta års »årliga ränta» upptagen som ägare av en skatteutfjord i socknen.⁹ År 1568 var han herredagspräst och som sådan undertecknade han med sigill (initialerna I. H.) några upp-landsprästers trohetsförsäkran till Johan III.⁷ Även vid riksdagen 1571 var han med⁸; han synes alltså ha varit en framstående eller åtminstone en framträdande man. Hans fullständiga namn framgår av köpsilverlängden 1573, som han för socknens del har underskrivit: »Bekennes Jagh Johannes Henrici owerdig kyrkeprest i Ärentuna...»⁹ Hans tid där blev icke lång, ehuru året för hans fränfalle icke kan angivas. Att han förekommer i »årliga räntan» för 1577 som jordägande i socknen, behöver jämlikt uppgiftens art och källans natur icke utesluta, att han redan då kan vara död eller avflyttad.¹⁰ Som vi skola se, är det icke heller otänkbart, att han före år 1578 eller just detta år var borta från Ärentuna. Om två barn till denne Johannes Henrici underrättas vi av domboken för Uppsala stad 1635 8/4.¹¹ Herr Hans, kyrkoherde i Frösthult och Henrik Hansson »fordom her Hanses söner i Ärentuna» yrka då på att med bördens rätt få inlösa den gård i Uppsala, i Svartbäcken belägen, som deras avlidne fader hade ägt, men som deras moder och styvfader, herr Jöns i Björklinge, år 1606 hade bortsålt till en oskyld borgare i Uppsala. Förmodligen hade alltså Johannes Henrici änka gift om sig med Björklingeprästen. Att den nämnde Henrik Hansson, som protokollet säger, var son till Johannes Henrici behöver man icke betvivla, men i fråga om herr Hans i Frösthult måste man göra det. Han hette nämligen Johannes *Olai* (som också alltid framgår av hans egenhändiga namnteckning¹²) och hans ställning till herr Hans (Johannes) i Ärentuna får således antagas ha varit svärsonens.¹³

Namnet på en ny kyrkoherde i Ärentuna möter oss i en handling av år 1581 6/5, i Johan III:s konfirmationsbrev på en av Gustaf Vasa gjord donation av ett hemman, som givits socknens prästbol till hjälp.¹⁴ Han hette MATTIAS OLAI och i brevet säges, att han, »wår

undersåter H: Mattz Olaj Kyrkioherde i Erentuna» hade besökt konung Johan i ärendet. Han är alltså den präst, som herdaminnets författare något oförsiktigt och i ovetskap om den nyss omtalade Johannes Henrici förekomst i pastorslängden har identifierat med den herr Mattias (utan belagt farsnamn), som fanns där 1556—1564. Förutom i brevet av år 1581 omnämnes denne yngre Mattias som präst i Ärentuna endast i någon enstaka längd på 1580-talet.¹⁵ Liksom sin närmaste företrädare var han riksdagsman; som sådan var han närvarande vid riksdagen 1582.¹⁶ Icke heller han blev gammal i socknen. Redan 1588 omtalas hans efterträdare, PAULUS MATTIÆ¹⁷, som var en stridig man och en stor jordsamlare, men som icke närmare skall skildras här.

I Ärentuna kyrkas äldsta bevarade räkenskapsbok¹⁸, som är upplagd omkring år 1600, står inskrivet ett vittnesmål, avgivet 1601 4/5 av en bonde i Östa by, rörande en donation av jord och silver, som en nära frände till denne bonde på sin tid hade gjort till sockenkyrkan. Den hand, som här fört pennan, har uppenbarligen tillhört kyrkoherden Laurentius Mattiæ, sonen till herr Matts, som var kyrkoherde i socknen 1556—1564. Omedelbart under intyget står med samma handstil tillagt: »Sölfret förbyttes i H: Matz Klefz tid Anno 83.» Att herretiteln tillägges denne Matts Klef måste betyda, att han har varit präst och hänvisningen till hans »tid» kan svårigen förstås på annat sätt, än att han varit kyrkoherde i socknen, när transaktionen med silvret ägde rum, anno 83 d. v. s. år 1583. Detta år var, som vi ha sett, Mattias Olai församlingens kyrkoherde och det kan således antagas vara han, som har hetat eller benämnts på detta sätt.

Släktnamnet eller benämningen Klef har säkerligen att göra med bynamnet Klef, som finnes på några få håll i Uppland och herr Matts Klef har sannolikt varit från en av dessa Klefbyar. Den av dessa, som vi då stanna inför, är Klef i Alunda, där det vid denna tid fanns en präst, som var jordägande i byn och som hette Matts, »herr Matts i Klef», som han säkerligen har kallats och som han också långt senare kallas i Olands häradsrättsdombok, 1652 10/9, då det vid tinget med detta härad rannsakas om det hemman i byn som han en mansålder tidigare hade ägt.¹⁹ Hans anknytning till Klef var heller icke blott jordägarens; det framgår av flera längder på 1570-talet, att han då har varit bosatt där och haft sin gård under eget bruk.

Om denna präst från Klef i Alunda finns det en gammal trovärdig uppgift, att han en kort tid har varit kyrkoherde i Lena socken i samma Norunda härad, där Ärentuna är beläget. Sagesmannen är ingen mindre än ärkebiskop Johannes Canuti Lenæus, själv präst-

son från Lena, som har uppgjort och (sannolikt år 1631) i dess kyrkas räkenskapsbok egenhändigt inskrivit en kyrkoherdelängd för socknen.²⁰ Om några större insikter i församlingens prästhistoria synes den icke vittna: före fadern Canutus Petri, som blev pastor där 1568 1/11, känner Lenæus endast namnen på tre kyrkoherdar, två lutherska och en katolsk. Den förste lutherska kyrkoherden, som hette herr Petrus, innehade sysslan mycket länge. Ännu år 1566 var han verksam, och — säger Lenæus — »effter honom kom her Matz och bodde der i tw år och [e-]mädan han war en oskickelig man, bleff han satt ifrå gellet aff archebiskop Lars och bodde sedan på sin skattegård i Kleff i Alunda, sedan i Upsala, der han bleff död».

Som vi se, innehåller Lenæi relation ingen som helst antydning, att denne herr Matts varit kyrkoherde också i Ärentuna. Kring herr Matts Klef i Ärentunas räkenskapsbok uppstår därför ett litet besvärligt problem. Är han eller är han icke identisk med den herr Matts från Klef i Alunda, som 1566—1568 var pastor i Lena? I det stora hela måste nog frågan lämnas öppen och obesvarad, även om indicierna för en identitet dem emellan kunna synas starka nog. Namnet Klef är både som ort- och personnamn så sällsynt, att det onekligen skulle vara mycket anmärkningsvärt, om det vid samma tid och i samma bygd skulle ha funnits tvenne präster, som benämnts Matts Klef, resp. Matts i Klef. Visserligen är det å andra sidan svårt att förstå, varför Lenæus icke skulle nämna någonting om detta skede i herr Matts' liv, som knappast har kunnat vara honom obekant — som född i Lena redan år 1573 och uppväxt i denna socken borde han mycket väl själv ha kunnat erinra sig herr Matts' kyrkoherdetid i grannsocknen.²¹

Eljest låta sig de kända tidpunkterna för herr Matts' vistelse på gården i Klef väl förena icke bara med hans tid som kyrkoherde i Lena utan också med antagandet, att det är han, som är herr Matts Klef i Ärentuna räkenskapsbok. Första gången han i tidens sparsamt och ojämnt bevarade arkivmaterial påträffas som bosatt i Klef synes vara i hjälpskattelängden 1569—1570, därefter står han upptagen i tiondelängderna 1573 och 1577 men saknas i samma längd för 1578, som är den sista bevarade på många år för Alunda socken.²² Kanske hade han just det året flyttat ur socknen, vare sig det nu var till Uppsala eller Ärentuna. Något farsnamn, som skulle kunna bidra till att lösa frågan om hans identitet, har icke stått att anträffa; icke heller finns det i de fåtaliga längderna och jordeböckerna före 1569 någon Olof i Klefs by, som skulle kunna förmodas vara hans fader.

Om denne herr Matts i Klef i Alunda är till slut att säga, att han

enligt en släkttavla, som är intagen i det ovannämnda domboksprotokollet för Olands härad 1652 10/9, hade två söner, Måns och Salomon, av vilka den sistnämnde säkerligen är den Salomon Mattsson, som enligt hjälpskattelängden 1599 under mycket blygsamma ekonomiska omständigheter var bonde på fädernegården i Klef.²³

NOTER

¹ J. E. FANT och A. T. LÅSTBOM, Uppsala ärkestifts herdaminne, D. 1, Ups. 1842, s. 305.

² KA: Strödda äldre räkenskaper. Länregister 1551—1557. — För hänvisning till denna källa tackar jag förste arkivarien Lars Sjödin, Stockholm.

³ KA: Prostartarnes tionderäkenskaper. Uppsala ärkestift, bunt 4.

⁴ KA: Silverskattelängden 1560.

⁵ Avskrift i UUB: X 36 och X 37. — Om denna i sina äldre släktled uppdiktade geneologi, se E. VENNBERG, art. »Bure och Bureus» i Sv. biogr. lexikon, 6, Sthlm 1926, s. 685 f.

⁶ KA: Uppl. handl. 1566: 5.

⁷ Svenska riksdagsakter, utg. genom E. Hildebrand, D. 2. Sthlm 1899, s. 217; jfr s. 268 och s. 229.

⁸ *ibid.*, s. 409.

⁹ KA: Köpsilverlängden 1573.

¹⁰ KA: Uppl. handl. 1577: 15.

¹¹ ULA: Upps. stads arkiv A I nr 2.

¹² Se t. ex. ULA: Frösthults kyrkoarkiv L I nr 1.

¹³ Enl. Uppsala domkapitels protokoll 1650 3/4 (ULA: Upps. domk. arkiv A I nr 3) hette herr Johannes Olai i Frösthult änka Kerstin; sannolikt var dock denna Kerstin herr Johannes' hustru i ett annat och senare gifte.

¹⁴ Afskrift i ULA: Ärentuna kyrkoarkiv L I nr 1.

¹⁵ KA: Uppl. handl. 1583: 15.

¹⁶ Svenska riksdagsakter, D. 2: 2, s. 639.

¹⁷ H. HERMERÉN, Nya bidrag till Uppsala ärkestifts herdaminne (i: Personhist. tidskr., 40, 1941), s. 45.

¹⁸ ULA: Ärentuna kyrkoarkiv L I nr 1.

¹⁹ ULA: Olands häradsrätts arkiv A I nr 1.

²⁰ ULA: Lena kyrkoarkiv L I nr 1. — Lenæi anteckning i räkenskapsboken har utnyttjats av herdaminnets författare vid uppgörandet av prästlängden för Lena. (FANT och LÅSTBOM a. a. D. 2, 1843, s. 181 f.).

²¹ Måhända skall problemet kring herr Matts Klef i Ärentuna räkenskapsbok lösas så, att han visserligen är identisk med herr Matts i Klef i

Alunda men däremot icke med kyrkoherden Mattias Olai i Ärentuna. Kanske har herr Matts i Klef (vid något förfall för Mattias Olai) under en längre eller kortare tid varit utsänd från Uppsala att upprätthålla tjänsten i Ärentuna. Denna period kan ha varit tillräckligt lång och innehållsrik, för att sockenborna några årtionden framåt skulle minnas den som »herr Matts Klefs tid», medan den för en något senare, utsocknes skildrare som Lenæus har varit obekant, bortglömd eller ansetts för betydelselös att omnämna.

²² KA: Hjälpkattelängden 1569, 1570; Uppl. handl. 1573: 11, 1577: 19, 1578: 6.

²³ KA: Hjälpkattelängden 1599.